

Иде ли уметност над светост?

Један француски писац има у души много оне моћи коју су грчки филозофи звали *егемоникон*. Андре Сиарес воли да има право, да пресуђује. Невоје је и смело тврђење: да уметност иде над светост. Његову тезу није развијао и бринио, него је, по налогу уметника, заштето се да побedi једином личном наискуом, једном мишљу која је стварно само помиско. Казао је: Св. Франциск из Асизи није толико једини колико Бетховен.

Могло би се можда преко овога прети лако, као преко једине игре духа, једне мале утакмице идеала коју је сам у себи приредио писац. А може се то узети и као обзидно теориско разгравничавање двеју највиших форми човечје обдарености и напора. Ми нисмо могли да примимо игру духа. Поређење су две покланице из два разна света, и не ради координације, него ради субординације. Уметник и светац разнородни су у кини бика, диметријској супротност у смрти егзистенција. Уметник опредељује, сем душе његове, овај свет, тле, клима, историју, културу. Уметникове страсти су у оквиру живота, и његова је текња да земаљским појавама заде земаљски израз. Уметник прима стапе света и живота које јесте. Болна му је само пролазност. Али обратите пажњу, уметнику не смета много ниједна пролазност, да, она — па са којом он пролази. Свештац не опредељује никоја околина и никоја околност, само његова душа. Та душа осећа духовни свет не као далек, него као близак, и зато та душа лизако или стапљо овходи од овога света. Светац не прима ово стање света и живота, и он није ни два узастопна дана на истој тачки своје егзистенције. Као сутон падне, уметник је пред ноћију, светац је преј смирију. Ми нисмо могли примити игру духа ни зато што Сиарес није поредио личности и вредности које још стоју у хаосу живота и рада, па се о њима може казати оно што утикас једног часа памеће — него је поредио вредности које су издржали најглавнију, посмртну критику. На једној од тих личности лежи близу седам стотина година критике, а на другој око сто и педесет година.

Сваки човек има два простирања. Једно је ограничено контурима карактера облашњу друштвено-светску. Ни то простирање није мало; његове контуре карактера обележавају велики обим. Друго простирање је страховано, толико колики је свет, колики је онай немир који нас стапљо мучи, стапљо тражи пут преко свих светова, и нита за већину. Туда се човек простире, ако се сме рећи, а мора се рећи, само као зрак, зрачењем. Када смо ова два простирања метнули у свакога човека, по-готвоту их оба имају људи обособљих вокација које вику у идеју уметности или у идеју светости. У великом простирању, једно је свещу и уметнику заједничко: остварачи поузди за велики задатак у којем дејствују на један или други начин и нешто тајанствено, божанско, божја помоћ. Сви људи без разлике слажу се у томе да у уметности и светости има нарочитих божјих дарова, да је Бог на један или други начин присутан у напорима свешта и уметника. Али затим, једни, слично Сиаресу, стављају уметника над свещу, а други свешта над уметником. Једни су, са уметником, за врховне идеале у овом

свету. Други, са свештем, за подређење целог овог света вишем идеалу. Неки су за доваршено дело, неки су за мисију човека коју смрт не зауставља. Некоме је Бетховенова музика коначан домашај; врхунац доистања уметника, и врхунац духовног настројења слушачева. Други иду даље, упирају прстом у уметничко дело и кажу: Ма колико потресно и лепо, је ли то доиста највиша тачка човечких могућности у области духа? Је ли се ту збила смирила она васеленска тежња у обраћенијем човеку која иде за тим да човек дела сродни Богу?

Уметник је природа која сабира, и из богатства ствара. Уметник је у обичајима, у службама, и у слави овога света. Уметност се види, уметник показује материјални објект, поплаке свету рачун, побира од света плату за дар и рад, у новцу и у слави. У раду уметника, од једног тренутка надаље Бог се повлачи: онда кад уметник циљ стихе, дело довршава, пред свет иступа као победник. Уметници вредност расте до границе своје, она се испуњава. Уметник стаје, и одмара се, ~~да~~ ^{да} се понавља, и умножава, али не продужује још бескрајно. Бог је с уметником у границама овога света. Уметник ради Бог сарађује. А на ту сарадњу Бога уметник је горд замалском гордошћу човека одликованог међу људима.

Светац има другу покланицу, други циљ, други однос према Богу. Светацка природа не сабира, него се линава, сагра, сем разума и душе. Светац не остварује објект, не подаје људима рачун, не прима никакву награду. Светац гледа овај свет одозго, у сведеном плану и са сведеном динамиком. Светац се простире скоро исклучиво зрачењем, у даљину. Њега занимају боје брите, и свет овај као боја брига. Светац моли Бога скаки дај за помоћ, али у смислу том да он, човек са светачком покланијом, постане сарадник Бога на невидљивом и вечном. Разлика је између сарадње Бога с човеком и сарадње човека с Богом. Бог помаже уметнику ради лепоте и истине у земаљском животу. А светац чини подвиге да би додадо нешто истинама и лепотама надземаљског живота. Свепу је циљ чијети. Чијети пезлан и неплакан, кроз тексак унутрашњи рад, и кроз рад спољашњи који људи често сасвим не разумеју, често погрешно тумаче. Сломен Св. Францискус је изумрео са земљом угланивом по траговима особите уметности у поступцима његовим; по братским и поетским односима његовим према људима и животијама; по разговорима његовим с цвећем. Рад ~~на~~ ^у свешту није био ни тако прост ни тако поетичан. Кроз муке и поље умирива се пробија онай ко одавде са земље хоће Богу у тешким brigадама његовим да послужи. Светост се не види. Главно дело Св. Францискуса невидљиво је било, и од овог света је било. Земља и људи суде свешту по малом простирању његову. Светац међутим заборавља све станице смртности и службе своје на земљи, а рад и простирање његово је у даљину, у сарадњу с Богом. Светац се не довршава на земљи и жив. Он се преобразуја кроз смрт, а посвећује само у вечности. Отуда, свешту је болно кад се ичemu што

он на земљи ради даје дефинитивна вредност. Св. Францискус било би болно да чује да се он назива „јединим”, макар и после Бетховена. За уметника, напротив, болно је кад се његовим творевинама не даје дефинитивна вредност, а радост је изнад свега ако важи као „једини”. Бетховен је због непризнавања био потештен, па узрјан и српел, па је онима који се осудили да га у маленошти поправе, поручио израз који овде не можемо наћести. Св. Францискус се усавршавао, али при том стално говорио да је човек који још не иде када треба. Где за уметност почине право на признавање, за светост почине дужност критике.

Односу уметника према Богу одговора ~~тако~~ однос уметничког дела према највишој ~~најважнијој~~ ~~најважнијој~~ који вредности која сама земљи објави. Уметничко дело није последња и највиша спиритуална вредност, само је јачи или сабјективни симбол њен. Лепота уметничког дела може довести и до чисто религиозног усхићења, али никада не може бити побуда за светост. Ниједан од средњевековних монаха-сликара није био светачка природа. Мајке божје су сликали са модела, а сликао клечењи своје анђеле и Богородице, ини се кроз религиозну уметност иже упутио у светаштво. Бетховеново дело такође иже одлело никога у светаштво. Фреске о животу Св. Францискуса, литература његова и литејурата о њему, исто тако иже побуда за светост. Светост је вокација у човеку, зрачење из човека. Овај *Ichstrahl*, како је лепо називала немачки филозоф Хусерл трансцендентне „ја“. Неки ту противрече, и кажу да ипак има једна книга, једна уметност, која вуче у светаштво, Еванђеље. Није тачно, из два разлога. Ниједна светачка генеза не почине од Еванђеља. Светач почине Бога волети, и над божјим бригама плаќати, из себе, пре Еванђеља. А кад дође до читања Еванђеља, дејство иже дејство уметности, јер Еванђеље иже уметност. Ни словом ни слогом својим иже потекло Еванђеље од земаљске љубави и радости, и не утиче Еванђеље на емотивну област у човеку. Код људи без смисла за светост, Еванђеље делује као мудрост, или као мит који одмара од културе. Код људи са смислом за светост, Еванђеље делује елементарно, ка висине, ка врата која саслаже, или ка сутон који покреће страж Господњи. Као путодир на путницима у Емајус. Два човека путника, са смислом за светост и страх Господњи, осетише дрхтавицу, бише за час са сутоном пред дверима смрти, и рекоше Христу кога на путу спрече: „Дан је нагао, ноћ је близу, не иди од нас.“ То је и Еванђеље, али то иже уметност. Нико то не може насликавати, па ни Бетховен. Нико то не може компоновати, па ни Рембрант, који је увек сликао сенку, таму, и смрт весеља и светлости. Рембрант је насликао само тријезу, ~~и~~ у Емајус, вих троје за трезом, пошто је онај божанско и свето прошло, а само уметничко остало. Такве су и слике о Св. Францискус, и такве не бити фреске о нашем православном светцу из Саратова, који су објавио разговарали са птицама, што је код них објице акт уметности, пошто је неки светачи по треће прошao.

И уметници су мостови између смртнога и бе-
смртнога, јесу, али са својим осбитим бесмртним
умовима и неутоњеним душама. Зрачи се у вечност

само са духом који тражи други свет. И зато, премда ће многима парадоксно изгледати: уметник је већан умом, а не делом; егзистенцијом, а не именом и потписом. Човек је чудо, не дело човечеље – метафизички говорећи. Само дух, само човек може бити светост и вечност, а свака слика, и икона, само је симбол. Стогодишиња борба иконокласта у Византији имала је дубоко значење. Та борба иније је рушила уметност, нити је вређала светиље; само је дело уметничко ограничавала на ововјесетско и симболовско. Уметник сам уосталом ограничава чежњу своју, зауставља и пресека визију своју тиме што је смешта у довршено дело.

Шта је могло највеће Снареца да укршта уметника и свеца, да их своди под један и чисто „живељски“ закључак таштине о величини и јединствености? Сигурно чинићења да у свету може имати уметнички способности. По правилу из и има; у опкођењу свечеву с околним; у малим чудима његовим, која су могућна чак и са допуштењем Хегеловим, јер нису друго до „претнуто нарушавање природних односних ствари“. И с друге стране, што у уметнику, у творци, има, и мора имати религиозности. Најбоља уметничка дела потичу из религиозних настројења. Али та размена сродности не спровођа уметника и свеца. Уметничко у свету, само је његова техника живљења. А религиозност уметника, ако је код пониког и врло честа у инспирацији, иже светост. О томе је већ било речи. А око се баш и наје нешто истоветности у уметнику и свеци, функција тог истоветног је сасвим различита. Уметник, са свим уметничким одликама, па и са религиозном својом, теки увек посебном, изузетном, личном, рецимо слободно, и егоистичном, тежи аналитичкој карактеризацији. Порећен са стотину уметника, он жели да је сто пута други и другачији. Он, стотина варијаната и прелива њега самог. Светост се не боји порећења, она се не предива и не трепери, она је једна синтеза свих снага у зраку који бежи од земље. Уметник у главној својој енергији, ~~и~~ ^и другога на уметници на религиознат. Та синтеза, то је уметничко чистобуљује, је славобуље, ~~и~~ имплисана ^и надвисим предност других уметника, и сваки суд људи. У свету, напредак и вредност искуси усвојеним људском утицајем. У главној својој енергији, светац остаје сам са собом, субјект и објект истовремено, а циљ му је из бубри и субјект и објект у свету. Светац и уметник, од часа кад је јасно да је један једино а други друго, не укрштају се, не упорећују се. Један се труди да надиси своје време, и савременike, вијуји се да је то прелаз у вечност; други зрачи детеко, и чили да ишчели.

Ако је Снарец имао неодољиву потребу да уметнику и уметности нађе ~~и~~ појаву високог ~~и~~ ^и пријатеља, могао је поменути херојство. И херојство је напор који ~~и~~ да се материјализује, да добије људству сагледљив и што лепши облик, да се испуни у гравијама живота на земљи. Уметност и херојство су сродни, стварно се условљавају. Бетховен је херојска фигура, Бетховен је и религиозан дух, али та религиозност узану у херојство, да бара не малијаки пливајући стапио у воду, борећи се против судбине и дрхтави. Бетховен није имао среће. То је уосталом скоро редовна прита херојства, обичатог трагичног херојства. Бетховен је сам запи-

саје да је због немања среће страдала његова душа, и умалио се његов рад. Срећа је један од услова за уметнички кариеру. Уметник треба по скаку цену да међ људима успе, и људима се наложи и пропише, а за ту победу, зна се, често ни генијалност није dovoljna. Треба срећа. И то наше опет на једној од великој раскрсници између уметника и свешта. Питајте свешта о срећи и њеним благодетима. Покушавате стати пред Св. Францискуса са питањем среће човечеје. Он би вам се мирно и блајжено наслеђао, не би знао када међ човечје вредности спада та ствар; а ви бисте се постидили, и вратили бисте се са тим елементом живота и успеха онамо где је њами место. Срећа, истиста, не спада ни у какву категорију духовних вредности. Али уметник, и највећи, рачуна с њом, док најмањи светац стoji изнад ње. Хероји носе амалију за срећу, свепни носе крест.

Зато што је сваки уметник врста хероја, пред-
мет уметности је често херојство. Има уметничких покушаваја да се у област херојства унесе и светост. Како успева у том уметност? Онако како може. Или се обради једна легенда, или се даје јиз монемата из живота. Уметници са осбитним религиозним настројењима покушавају дати — и главно, светачко зрачење. Најчешћа је обрада умилог зрачнена показаних греника, или обрада грозних грчевиа испојаних греника. Достојевски је био неуморни истраживач светости која лежи здоју на земљи. Он је један од неколико „јединих“ који су истински са божјом помоћу били приказани вачи тренутака кад у човеку врнисе света савест, и смажда гордост, таштину, и потребу среће. Далеко од Русије, на крајњем западу, измамо сасвим други склон уметника да немирима од зла, смрти, и светости. Сликар Гоја и писац Сервантес скромнији су од Достојевског можда и по божјој сарадњи, а снажако изразу. Гоја, у ситним гротеским цртежима; Сервантес, у смешним и неимајућим коме-
нама, тако су та два Шпанца приказани пакао и апокалипсу на земљи, драчење смрти и светачки подвига. Дон Кихот носи мрцина, али он стварно јаше између неба и земље. Сервантес се бавио проблемом који и нас онде занима. Дон Кихот не прима стање овога света. Као сваки човек са далеким идеалима, он људима чини конисаје, да би лично на њих. Али у отсудним годинама, он им квани задовољство, и доказује им да су варани и за њос вучени били они. Дон Кихот умире, а околну му се још руга, и пита да ли да се зове Дулцинеја, љубав Дон Кихота, тобожни ћиљ сних његових подвига. Дон Кихот мирно одговара: да Дулцинеја уопште не постоји. За околнину своју, Дон Кихот је у најмању руку стапио на границама иензимиривости. У ствари, Дон Кихот има смисла за светост, само тежава погрешним начином остварује, заљеће се у херојство, освете, у славе. Од те његове комике је усталом увек бивало у почетним стадијима сних светаца. Такав какав, Дон Кихот је међу сарадницима божјим. На земљи никога не може да убеди, нико се сам жртвује за правду, и не зна заплату. Сервантес екота још је оно што Дон Кихот чини за добро људи, као актове уметничке стилизације. У суштини, Дон Кихот једно ради, друго види; он јаше за својим зрачењем.

Има и нашој књижевности једна светачка фигура ретке вредности. Ту је фра Марко Ива-

дринђа. Мало гломазан босански духовник, пешак вitez, који се по тешкој фратарској дужности у турска времена доста гони за сасвим стварним стварима, али који у великом свом простирању звани у праву светост, у чисте божје пределе. Мало простирање фра Марково је збила мало. Лети окопава биљке, у јесен пеће ракију, обрачунаша се и сваја с Турцима, седи у апсу за добро манастира у којем је викар. Али зрачење фра Марково је величанствено. Он се непосредно осећа сарадником Бога, болује у души због страшних војских брига. Понекад је сасвим далеко над земљом. Тада управља крмом на божјем броду којим плови свет; или види сву земљу, и на њој печате великих градова и великих зала, и осећа који су задати велике божје доброте. Циклус прича о фра Марку, то је роман о једном животу, али то је и спиритуална вежба за религиозне духове. То дело мистичично премаша уметност.

Сиарес се међутим не би могао послужити за своју постапку ни таквим примерима. И Дон Кихот и фра Марко само су контуре генија светачких, израђене ванредном уметношћу. Уметност их није могла пратити до увира њихових зрачења, до у онја свет. Имамо међутим и такав покушај уметности. Данте је најдаље премашао уметност уметности. Он се слизао и нео по оном свету, и стајао пред бестелесним бићима. Али, он је при том земаљски и жив човек; са сенима онгтих враћајући им животна осећања и говор; а казне и награде пресују чисто по свом разуму и земаљским својим искуствима и вољима. Опрашта тешке преступе због љубави, јер је сам изневерно и Беатричу, и жену своју, и друге. Свети се онима који су помагали Французу у Италији, јер срдјати његове нису биле на страни Француза у Гадашој политици. Поема Дантеова у целини недомашна је. У њеном тексту има од свега што садрже књите светске и свете. Пакао је потпуна визија страдаља у оном свету. Чистилиште је безмерна љубав Дантеа за песнике и уметнике. Рай је религиозно усхићење и права хришћанска нада. Али светост као таква није нашла уметнички израз. Зрак, знак или макакву „егзистенцију“ ишичио ћиљ, није Данте усвоје да прикаже. Самога себе је терао у покору. Пред поједијним греницима се питао за своје грехе; негде се изливавао; негде одрицао; али пред сајдострасницима је признао своје осуђење, и спремно се за ватру чистилишта. Он је доиста и проби кроз ватру жив човек од онога света. Тиме смо се, наравно, вратили у уметност и у симбол. Очишћени Данте, с оне стране ватре, срета Беатричу. Додуше као анђeosко биће, и чуварцу његове душе, али та Беатрича има своje земаљске очи, и чини Дантеу не мале прекоре због неверства.

Ма нећемо сводити заклучак, јер бисмо тиме пали у грешку Сиаресу. Ми смо само мало развили тему, и показали да светост као таква није предмет никаквог земаљског остварења, па ни уметничког, да је стога произволна и свака координација светости са другим духовним вредностима, а сигурно је сасвим произволна одређења субординација светости под уметност.